

Нематериалното културно наследство и неговото препредаване през поколенията¹

доц. д-р Венцислав Велев – катедра „КИН“, УниБИТ

Съгласно утвърдената в международен план дефиниция, понятието „нематериално културно наследство“ включва в себе си обичаите, формите на представяне и изразяване, знанията и уменията, а така също и свързаните с тях инструменти, предмети артефакти и културни пространства, признати от общностите, групите, а в някои случаи отделните лица като част от тяхното културното наследство. В същото време, то се предава от поколение на поколение, бива пресъздадено постоянно от общностите и групите в зависимост от тяхната обкръжаваща среда, тяхното взаимодействие с природата и тяхната история и формира чувството им за самобитност и приемственост. По този начин то способства за насърчаване на уважението към културното многообразие и творчество на човечеството². Към това определение, дадено от ЮНЕСКО може да се прибави и още една характеристика, изказана в препоръка на Европейската комисия от 26 април 2010 г., в която е посочено, че нематериалното културно наследство е изключително крехко и изложено на риск³. Изхождайки от тези две основни постановки неминуемо се достига и до извода, че един от най-важните моменти е свързан както с идентифицирането на отделните елементи на нематериалното културно наследство, така и с отделните способности на неговото опазване, респективно и препредаване през поколенията. Процесът на опазване и неговата характеристика, отново бива дефиниран в международен план. Той се възприема като система от прилагането на мерки за осигуряване на жизнена трайност на нематериалното културно наследство, включително неговата идентификация, документиране, изследване, съхраняване, развитие, експлоатация, популяризиране и предаване, предимно чрез

¹ Публикацията е на базата на доклад изнесен по време на конференцията "Нематериалното културно наследство - самобитност, приемственост, опорочаване". УниБИТ, София, 28.03.2018 г.

² Конвенция за опазване на нематериалното културно наследство. Приета от ЮНЕСКО на 17 октомври 2003 г. в Париж., чл. 2, т.1

³ Препоръка на Европейската комисия относно научноизследователската инициатива за съвместно планиране „Културното наследство и глобалната промяна: ново предизвикателство за Европа“ (2010/238/ЕС) // <https://eur-lex.europa.eu>

формалното и неформалното образование, а така също и възраждане на различните аспекти на това наследство ⁴.

Нематериалното културно наследство на България е изключително многоаспектно и разнообразно. Опазването на отделните елементи се възприема и като част от съхраняването на националната идентичност на българина, връзката му с традиционната култура като важна част от неговото самоосъзнаване. Макар и все по-рядко, но и понастоящем биваме свидетели на множество запазени местни културни феномени, чиито корени се крият далеч назад в годините. В отделни райони на страната до голяма степен те са във вид, който е в най-голяма степен близък до наследения първообраз. До голяма степен, подвластни на множество фактори от съвременното човешко развитие, се забелязва тенденция към това наследената традиционна култура да се възприема по различен начин, от което следват и различни варианти за нейното съхранение и предаване през поколенията. Ежедневно сме свидетели и на множество случаи, в които традициите често биват променени и до неузнаваемост, като в същото време се налага и представата, че това е традиция поднесена с нови методи и способности на визуализация. По този начин се оказва, че традиционната култура не съществува в своя цялостен първичен вид, а е подложена на процес на осъвременяване. Тук е нужно да се отбележи, че базирайки се на отделни запазили се елементи, ние се стремим да възстановим, с голяма степен на достоверност традиционния облик на старата култура. Използваните способности за това са основно чрез направата на реконструкции и по изследователски път. Всички те обаче се опират до един от най-добрите способности, а именно - традиционното устно препредаване в семейството. Изследователят разглежда традиционната култура през призмата на нейното препредаване първо вътре в семейството, а след това в по-голяма общност, която все още бива запазена и е носител на отделни местни традиции. Всичко това е породено от необходимостта не само за запазване и осигуряване предаването на запазеното към следващите поколения, но и към това то да бъде проследено в период, да бъде изучено в неговата динамика и процес на развитие, адаптиране към новото. За да се постигне точна и ясна картина е необходимо тези процеси да се осъществяват не само последователно, но и чрез подготовка и работа на екипи с компетенции в тази област. Всички те следва след идентификация на отделните елементи да ги изучат и при необходимост да ги реконструират в максимална степен спрямо техния първообраз. Неминуемо това следва да се съобрази и в контекста

⁴ Конвенция за опазване на нематериалното културно наследство, чл. 2, т.3

на средата на глобализиране на цялостните културни процеси. А това, последното, се налага от обстоятелството, че носителят на традицията е и част от съвременния начин на живот и досега му с културното наследство е в отговор както на неговите, така и на културните потребности на общността, в която той живее и се развива.

Една от важните характеристики на съвременното ни е свързана със стремежа не само за съхраняване, но и за популяризиране на запазеното нематериално културно наследство. В самата негова същност бива заложено, че препредаването на познанието между поколенията е от съществена значимост за неговото опазване. Изхождайки от споменатото обстоятелство, че без наличието на живия носител на това наследство този процес е невъзможен, то избора на отделните способности и подходи също бива от значение. Важно е да се има предвид и, че присъствието на човешкия фактор може да доведе и до определен процент на субективно поднасяне на информацията свързана с наследената традиция. Ето защо, ще се спрем на няколко основни момента:

На първо място препредаването на традицията и познанието за нея се осъществява най-вече в семейството. Именно тук поколенията могат да общуват и да споделят своите познания и умения. Родовото самосъзнание е изключително важно, за да може човек да опознае не само себе си, но и наследството което той носи и след време също ще може да предаде на следващото поколение. За съжаление, в съвременните условия на живот може да се наблюдава разкъсване на това родово начало. В градските условия се забелязва тенденция към загубване на рода. Съвременното поколение в голямата си част изпитва недостиг на познания за своите предшественици. Обикновено един човек може да се върне назад до две или три поколения, което с оглед на препредаване на традицията е изключително малко. Самото традиционно познание често се свежда до определени елементи, които биват предимно възприети от по-широк кръг от хора. Специфичното и тясно родовото в повечето случаи е подложено на загуба и липса на разпознаване от всяко следващо поколение. Препредаването често се прави от директния носител, който го споделя и по този начин получилия го също след време се превръща от носител в споделящ го.

Предимно в по-малките селища често семейното и родовото препредаване на познанието се разширява в рамките на населеното място. Това се предопределя и от обстоятелствата, че налице е взаимосвързаност между отделните родове. По този начин се разпознават отделни общи за съответната общност традиционни елементи, които припознати от нея биват в по-голяма степен на устойчивост препредавани и практикувани в по-голям период от време. Наблюдаваме и още един механизъм на

предаване на познанието. Разширяването обхвата на общността довежда до пряко общуване на отделните мини общности, съставлящи по-голямата така. Тук се излиза от отделното семейство и род и се преминава към споделяне в по-голям кръг. Често този процес бива и съзнателно насочен, като в случая може да се използват възможностите на образователната и културната система от институции. С цел запазване на традицията в отделни училища и читалища се създават специални форми на обучение, където познанието се предава от специално обучен учител. Той също се явява своеобразен носител на традиционното познание, но неговите функции вече целенасочено са подчинени на стремежа за запазване на различни идентифицирани елементи на традиционната култура. Тук се прилага и способа на реконструкция, който обаче често бива подложен на отделни влияния, които могат да доведат и до леко модифициране на основния и традиционен елемент. Като пример за това могат да се посочат различните и вече многобройни фолклорни формации и ансамбли. Създадени с идеята да поддържат традиционния песенен и обреден фолклор често те започват и да носят елементи на унифициране и вкарване на отделни сегменти, някои от които различни от традиционното за съответния регион. Този процес започва още от началото на 60-те години на XX в. и придобива особено големи размери през 80-те и 90-те години на XX в. Същият продължава своето развитие и към момента. Представен посредством и театрализирани елементи традиционен фолклор, често бива припознат и за традиционен такъв, а от там това води до неговото непрекъснато споделяне, а от там и до промяна на първоизточника. В известна степен многобройните фолклорни фестивали, които допринасят за представянето и популяризирането на традициите изиграват и роля на мултиплициращ ефект на някои грешни постановки, които във времето се утвърждават като основни. По този начин се получава и известна форма на своеобразно изкривяване на познанието получавана от всяко следващо поколение.

През последните години се забелязва подчертано навлизането на нови способности на популяризиране на културното наследство, като част от процеса на препредаване на познанието между поколенията. Тук трябва да се отбележи основно широкото използване на интернет, както и на различните уеб базирани платформи за споделяне. Без да се отрича тяхната популяризаторска роля, както и възможността посредством технологията да се осъществява визуално запазване на отделни традиционни елементи, то сме изправени и пред опасността от грешно предаване и утвърждаване в съзнанието на хората на това. В същото време, комерсиализирането във визуалния свят е нов момент, който поставя и въпросите свързани със съблюдаване на търсенето за

максимално приближаване до първоизточника на отделния елемент. По този начин в съзнанието на младото поколение остават образци на неправилно поднесени елементи, към които се прикачва определението „автентични“. И за съжаление именно тези образци започват да се предават и по този начин се получава неправилно съхраняване и препредаване във времето. Наблюдава се и ясно подчертана тенденция към стилизиране на традиционната носия, както и все по засиленото школуване на отделни песенни изпълнения. Същото може да се посочи и при представяне и пресъздаване на отделни обреди. Това е въпрос, който следва да бъде широко дискутиран, предвид бързото навлизане на технологиите и тяхното мултиплициране в различни аспекти.

Като констатация от посоченото вече, може да се направят и няколко извода:

- Една от най-важните задачи стоящи пред съвременния човек е да направи всичко възможно да запази своите традиции, да ги съхрани през времето и да ги предаде на следващите поколения.
- Промяната на естествената среда, в която живеем неминуемо води и до динамика в процесите свързани с опазването и съхраняването на идентифицираните елементи на нематериално културно наследство. Постепенно се наблюдават различни форми на неговото интерпретиране, като често те започват да вземат и все по-големи размери, които води и до сериозна промяна в самия елемент.
- Културният туризъм все повече обръща своето внимание от материалното към нематериалното културно наследство. Това създава и предпоставка както за търсене на нови способности за съхранение, така и до опасност от комерсиализиране на културното наследство в неговата цялостност.
- Все по-трудно се съблюдава търсенето на баланс в промяната на отделни образци на нематериалното културно наследство с оглед на тяхното запазване предвид и новите условия на живот и развитие. Самите традиции са подвластни на времето и търпят редица изменения, най-вече с оглед променения начин на живот на отделните хора и общности. Стремешът за запазване на автентичен вид води и до неминуемия въпрос – кое е автентичното и кой може да го потвърди.
- Навлизането на новите технологии и възможността за бързо споделяне довежда до опасността от създаване на заблуда и неясноти. Неконтролируемостта на използване на отделни фолклорни и етно- елементи в съвременното изкуство може да доведе и до неяснота в разбирането за техния първообраз и същност.

Комерсиализирането което все повече навлиза в някои от многобройните фолклорни събори в страната също води до създаване на грешна представа, а от там и за нейното мултиплициране .

- Липсата на твърда и последователна политика по отношение опазването на нематериалното културно наследство създава предпоставки несамо за неговото интерпретиране, но и за налагане на погрешни постановки свързани със създаването на мерки за неговото съхраняване и популяризиране.
- Оценяване на обстоятелството, че нематериалното културно наследство търпи влияние на времето и че същото не може да остане в застинало положение, което следва обаче да бъде процес, който да бъде правомерно насочван и проследяван във времето.